

İçindekiler

Sunuş	7
Târîh-i İstikbâl Münasebetiyle CELAL NURİ BEY	13
Önsöz	15
Yaşam Öyküsü.....	19
Yapıtları	25
Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel	27
“İslam’da Vücûb-ı Teceddüd” (İslam’da Yenilik Zorunluluğu)	33
Şimâl Hatıraları	35
Târîh-i Tedenniyât-ı Osmâniyye ve Mukadderât-ı Târîhiyye Hakkında.....	37
Kadınlarımız Ne Halde?	43
İttihâd-ı İslâm Hakkında	47
Havâic-i Kânûniyyemiz Hakkında	51
Kutub Musâhabeleri Münasebetiyle	53
Târîh-i İstikbâl Münasebetiyle	57
Üslup Hakkında	73
Sonsöz.....	79
Ekler	81
Anadolu’da Bir Üniversite!.....	83
Eski İlim	85
Eskiler Alayım!	91
Tarih Usullerine Dair.....	101
Osmanlı Dönemi’nin Tarihi	107
Millî Tenkit.....	119
Türkçülük ve Halkçılık.....	131
Dizin.....	135

Sunuş

Kavramlar, bazen çok yanıltıcıdır...! Doğru kullanılmadıklarında veya tanımlanmadıklarında, hakikatin üstünü bir şal gibi örterler ve zihinleri yanlış taraflara yönlendirirler. Burada da öyle olmuştur: *İctihâd* yazarları, düşünce tarihçileri tarafından “Batıcılar”, “Biyolojik Materyalistler”, “Ateistler” gibi kavramlarla damgalanmış ve böylece Türk Düşüncesi’nde oynamış oldukları büyük rol gözlerden saklanmıştır.

Gerçekte Abdullah Cevdet (1869-1932), Kılıçzade Hakkı (1872-1960) ve Celal Nuri İleri (1882-1938) gibi isimler birer “muhalif”tir; hem Medrese Zümresi’nin yerleşik paradigmasını hem de muktedir İttihat ve Terakki Fırkası’nın belirsiz ideolojisini eleştirmişler ve Türkiye [ve elbette bunun ayrılmaz bir parçası olarak İslâm Âlemi] için yeni bir yol çizmeye çalışmışlardır. Bu yolun ilhamı, çağdaş bilim ve teknolojiden alınmış görünmektedir. Bu nedenle onları, *İctihâd* dergisinin yazarları oldukları veya “Bâb-ı İctihâd”ın (İctihat Kapısı’nın) açılmasını savundukları için “İctihatçılar” veya daha doğrusu büyük bir “inkılâb”ın düşünsel temellerini attıkları için “Devrimciler” olarak nitelendirmek daha uygun olacaktır.

Bu “İctihatçılar” veya “Devrimciler” içinde Celal Nuri Bey’in müstesna bir yeri vardır; çünkü o Türkiye’nin en çetin sorununa odaklanmış ve Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi Hükemâyı İslâmiyye’den (İslam Filozofları’ından) asırlar ve asırlar sonra “akıl” ile “nakl”i, bu defa “Akli İlimler”in yerine Çağdaş Fenleri ve Materyalizmi ve “Nakli İlimler”in yerine de “Yeni Kelam”

ile “Yeni Fıkıh”ı koymak suretiyle yeniden bir uzlaştırma denemesine girişmiştir. Bunda ne kadar başarılı olduğu bir tarafa bırakılabilir; önemli olan Celal Nuri Bey’in bu girişimi ile yeni bir din algısının doğabilmesi için “içtihat kapıları”nı sonuna kadar açması ve Müslüman Türkler’in yerleşik “Dünya ve Ahiret Algıları”nı değiştirmeye çalışmasıdır.¹

Öyle ümit ediyoruz ki önümüzdeki yıllarda, Celal Nuri Bey’in bu yöndeki girişimleri gereği gibi anlaşılacak ve benimsenecektir.

Celal Nuri Bey’in çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bunlardan tespit edilebilenlerin isimleri şöyledir:²

Memâlik-i Osmâniyye’de Emvâl-i Gayr-ı Menkûle ve Evkâf Hakkında Celal Nuri Bey Tarafından Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Ekrem Beyefendi İle Defter-i Hakanî Nâzırı Abdurrahman Beyefendi Hazerâtına Hitâben Yazılmış Açık Mektûb, Tarihsiz.

Anarşizm Hükûmetsizlik Meslek-i Felsefesi (1908)

Le Droit Public et l’Islam (1909)

Une Année de Liberte (1909)

Le Diable Promu Dieu, Essai sur le Yézidisme (1910)

Cauchemar (1911)

1327 Senesinde Selanik’te Mün’akid İttihad ve Terakki Kongresi’nde Celal Nuri Bey Tarafından Takdim Kılınan Muhtıradır (1911)

The Sultan, A Romance of the Harem of Abdülhamid (1912)

Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel (1914)

1 Celal Nuri İleri’nin *Hâtemü’l-Enbiyâ*’sı münasebetiyle bu alanda oynamış olduğu rol için şu çalışmaya bakılabilir: Remzi Demir, *Türkiye’de Yeni Din Algısının Doğuşu (1839-1938)*, İstanbul 2019, s. 42-45.

2 Orhan Koloğlu, “İleri, Celal Nuri”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1999, s. 646-647 ve Mehmet Çoğ, “Celâl Nürî ve *Hâtemü’l-Enbiyâ* Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvuru” *İstem*, Yıl 4, Sayı 7, 2006, s. 90-91.

- Tarih-i Tedenniyât-ı Osmâniyye (1914)
Mukadderât-ı Târihiyye (1914)
Şimâl Hatıraları (1914)
Kadınlarımız (1915)
Kutub Musâhabeleri (1915)
Havâic-i Kânûniyyemiz (1915)
Tarih-i İstikbâl (3 Cilt, 1915-1916)
İttihad-ı İslâm-İslâm'ın Mazisi (1915)
Hâtemü'l-Enbiyâ (1916)
İle-i Ahlâkiyyemiz (1916)
Perviz, O, Yine O, Hep O, Bir Şiir-i Manzûm (1916)
Müslümanlara Türklere Hakaret, Düşmana Riayet ve Muhabbet (1916)
Rum ve Bizans (1917)
Ölmeyen (1917)
Türkçemiz, Mesâ'il-i Hâzıra Hakkında Musâbahât (1917)
Harpten Sonra Türkleri Yüceltelim (1917)
İttihad-ı İslam ve Almanya (1917)
İştirak Etmediğimiz Harekât (1917)
Coğrafya-yı Târihî, Mülk-i Rûm (1917)
Merhûme (1918)
Kara Tehlike (1918)
Âhir Zaman (1919)
Türkçenin Sarfı Hakkında Tecrübe-i Kalem (Basılmamış 1921)
Taç Giyen Millet (1923)
Türk İnkılâbı (1926)
Yeni Alfabe, İmlâ Dersleri (1928)
Hiç Bilmeyenlere Türkçe Alfabe ve Hece (1928)

Gramer, İlk Mekteplerin Beşinci Sınıfları İçin (1929)

Vatandaşlık, İlk Mekteplerin Beşinci Sınıfları İçin (1931)

Devlet ve Meclis Hakkında Mütâlaalar (1932)

La Science Imperiale des Songes (1935)

Bu kitaplardan bir kısmı, geçen günlerde hatalı-hatasız Latin Alfabesiyle yeniden yayımlanmış ve okuyucuların hizmetine sunulmuştur; ancak Celal Nuri İleri'nin düşünce yapısı hakkında doğru bir izlenim uyandırmak için, bunların tamamının uzman araştırmacılar tarafından elden geçirilmesi ve düzeltilmesi gerekmektedir. Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi'nin kurgulanışında Celal Nuri Bey'in yapmış olduğu büyük etki göz önünde bulundurulacak olursa, bu hizmetin bilimsel ve ulusal bir borç olduğu daha iyi idrak edilecektir.

Elinizde tuttuğunuz bu çalışma, Celal Nuri Bey'in (aslında genç Celal Nuri'nin) yaşamını ve yapıtlarını tanıtmak maksadıyla 1913 yılında yayımlanmış olan *Târîh-i İstikbâl Münasebetiyle Celal Nuri Bey* adlı küçük bir risalenin Latin Harflerine ve Günümüz Türkçesine aktarılmış şeklidir. İsmi de içeriğine daha uygun düşen *Celal Nuri İleri, Yaşamı ve Yapıtları* olarak değiştirilmiştir. Özgün başlıkta sözü geçen *Târîh-i İstikbâl* (Geleceğin Tarihi), yukarıdaki listede de görüleceği üzere Celal Nuri Bey'in 1915-1916 yılları arasında üç cilt olarak yayımlanmış olduğu şaheserinin adıdır. Türk Düşüncesi'nin ve Türk Toplumunun en önemli sorunlarını tartışmaya açan bu eser, öyle anlaşılmalıdır ki bu küçük risalenin yazılmasına ve basılmasına da vesile olmuştur.

Şimdi akla şöyle bir soru gelmektedir: Bu yapıtın yazarı olarak gösterilen “Haydar Kemal” kimdir?

Yazarımız üstünde en ciddi araştırmaları yapan Necmi Uyanık'ın “Baticı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme

Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı” başlıklı makalesinden öğreniyoruz ki Celal Nuri Bey, gazete ve dergilerde birkaç müstear ad kullanmıştır ve bunlardan birisi de “Haydar Kemal”dir,³ Bu durumda yazarın kendi yaşam öyküsünü ve yapıtlarını tanıtmak maksadıyla böyle bir eseri kaleme almış olduğuna hükmedebiliriz.

Peki, bu otobiyografide Celal Nuri Bey nasıl bir şahsiyet sergiliyor?

Gençliğin verdiği ataklıkla biraz “narcissique” (kendine aşık)...! Onu, böyle duyumsamaya ve yazmaya yönlendiren sebep, herhalde daha önce hiç sorulmamış sorular sorması ve bunlara yanıtlar araması olabilir; üstelik sözünü ettiğimiz sorular “sudan” denilen türden de değildir, bir milletin batışını ve yeniden çıkışını yoklayan gerçek sorulardır, bunlar bu yönüyle, sonraki düşünce hayatımızın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır; ancak şunu da yeri gelmişken vurgulamak gerekir: Yayın Piyasası, günümüzde o kadar “kalb akçe” ile doludur ki Celal Nuri Bey’in “saf akçe”si maalesef bunlar arasında yitip gitmiş ve ismi de, eseri de kalmamıştır.

Celal Nuri İleri’nin tanıtımı veya daha doğrusu propagandası için yazıldığı anlaşılan bu kitapçık yayına hazırlanırken bazı eklemeler yapılmıştır. İlk olarak yine “Haydar Kemal”in, söz verdiği üzere, *Târîh-i İstikbâl*’in Üçüncü Cild’ini tanıtan ve *Hürriyet-i Fikriyye* adlı dergide yayımlanan bir makalesi ilgili yere yerleştirilmiş ve tanıtım eksikliği giderilmiştir. Bunun dışında, Celal Nuri Bey’in düşünce tarihimizdeki yenilikçi görüşleri hakkında küçük bir fikir vermek maksadıyla, çeşitli vakitlerde yayımlanmış olduğu yedi önemli makalesinin

3 Necmi Uyanık, “Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2004, s. 242.

yalınlaştırılmış türevleri de bu kitaba eklenmiştir. Öyle umut ederiz ki “ilim ve fen”, felsefe (özellikle de epistemoloji ve metodoloji), tarih, din ve ideoloji hakkındaki deneme türünden bu makaleler, yazarımızın bugün çok gereksinim duyulan bir “külliyat”ının kısa sürede yayımlanabilmesi için araştırmacılarımızı teşvik eder.

Celal Nuri İleri, keşfedilmeyi beklemektedir!

Önsöz

Trablusgarp elim felaketinden beri, memleketimizde okumak, öğrenmek, kalıtsal hastalıklarımızı teşhis etmek ve bunların acil devasını aramak gibi mesut bir uyanış her vatandaşın nazar-ı memnuniyetine çarpıyor. Bilhassa son Balkan felaketi bu ilk tarihî uğursuzluğun doğurduğu gafletten kurtarıcı cenini beslemek için acı fakat etkili bir mahiyet arz ediyor. Trablusgarp faciasına kadar geçen Meşrutiyet senelerinde pek safderûnâne ihmallere içinde avunup duruyorduk. Memlekette matbuat hürriyetinin artık ilan edildiği tarihî günden itibaren tâ ilk ve elim kahredici darbenin, yani Trablusgarp felaketinin altında üzüntüden gözyaşı döktüğümüz zamana kadar birçok risaleler, kitaplar, gazeteler doğdu ve söndü. Çok doğaldır ki istisnaları hatırlatmak lâzımdır, fakat doğrusu bu renklerinde bile çeşitlilik ve değişiklik bulunan kayıp varaklarda belli başlı hakikî ve şiddetli ihtiyacımızın çözümlenmesi ve giderilmesi çaresini gösteren yazılar yoktu. Fikir, his, şiir ve edebiyat namına göz önüne konulan bu perişan durum, yazılar hiçbir birlik göstermiyor, yalnız heveskârlık ve safderûnluğumuzu sürekli olarak ilan edip duruyordu. Bir Avrupalı zihniyetiyle düşünebilmek saadetine ulaşıydık, başta hiç şüphesiz kanayan yaraları; hastayı mustarip etmek için değil, fakat şifa vermek için becerikli ve anlayışlı ellerle yoklayacaktık. Toplumsal hastalıklarımız, nazar-ı dikkatimiz ve merhametimize facialar sunarken gülden, bülbülden bahsediyorduk. Mesela, gerileyişimizin nedenleri ve etmenleri, kadınlar meselesi, saltanat hanedanlığı